

VERSMEGZENÉSÍTÉSEK GYERMEKEKNEK – MIKÉNT VÁLASSZON A KARVEZETŐ?

4. rész

Weöres Sándor játékversei között lapozgatva érdemes szólni a versjátékokról, nyelvi játékokról, az ún. értelmetlen versekről is.

Weöres a negyvenes évek első felében verstechnikai kísérleteket folytatott. Így írt erről Vas Istvánnak: „*Verseim most többé-kevésbé tartalmatlanná és értelmetlenné válnak: néha csak annyiban, hogy a vers a témát nem „elmondja”, hanem mintegy „körüllegi” [...], máskor meg a szavakat az értelmi jelentésüktől függetlenül rakom egymás mellé és arra igyekszem, hogy pusztán hangzásukkal, pusztán dinamikájukkal hassanak és tisztán csak érzelmeket fejezzenek ki, mint a zene és főleg a tánc.*”¹

Az értelmetlen vagy összefüggéstelen, gyakran fiktív szavakból álló versek alapvetően akusztikai játékok. A költő képzelete, humora sajátos nyelvi struktúrát teremt, amelyben nem a jelentés válik fontossá, hanem a zene. Weöres szerint a gyermekek örömmel hajtogatnak értelmetlen mondókákat. Örülnek a ritmusnak, a hangzásnak, fogékonyak a nyelvi furcsaságokra, tréfákra. Az értelmetlen vers ereje a hangulatban, a hangzásban rejlik: nem lehet tudni, mit jelent, mégis felemel, élményt ad.²

Érdekes szójáték pl. a *Kínai templom* (1941). A vers az egytagú szavakból építkező kínai nyelv szerkezetét és hangulatát idézi, a hagyományos írásra jellemző, függőleges olvasási iránnyal kombinálva. A magyar nyelv értelmes szavaiból építkező versek mellett Weöres nem létező nyelvekkel is kísérletezett. Képzeletbeli (halandzsa) nyelven szól a *Hangcsoportok* (1941) három részes ciklusában, vagy az ugyancsak nyelvutánczó, *Barbár dal* (1944) című hangversben. Ez utóbbiban egy képzeletbeli nép törzsi dala olvasható nem létező nyelven, majd rögtön utána található a „magyar fordítása” is.

A 40-es évek versterméséhez képest késeinek számát a *Szajkó* (1979). A versben megjelenő szavak a papírra vetésük előtt, már körülbelül 10 évvel korábban is foglalkoztatták a költőt. Jelentésüktől

¹ Weöres Sándor: *Egybegyűjtött levelek II.* Budapest: Pesti Szalon – Marfa mediterrán, 1998, 68. A levél dátumot nem tartalmaz, feltehetően 1945 januárjában vagy februárjában keletkezett.

² Ferencziné Ács Ildikó: *Gyermekversek muzsikája – Weöres Sándor költemények a gyermekkori irodalomban.* Nyíregyháza: Bessenyei Könyvkiadó, 2010, 33-37.

függetlenül, pusztán hangzásukkal hatottak rá. Elmondta: „*itt nem a zene, hanem a vers pattogása számít, a hangzásjáték, a szerkezet.*”³

Az említett versek nem jelentek meg gyermekeknek szánt verseskötetekben, a gyermekkori irodalomban mégis találunk rájuk megzenésített példákat. Két gyermekverskötetben is benne van azonban az 1946-ban keletkezett *Keresztöltés* című vers.

Weöres Sándor: Keresztöltés

kövér	béka	tavon	hintáz
árnyék	moccan	akác	ágán
habos	virág	szirom	ezer
csillag	mellett	felhő	fátyol

(*Harminc bagatell: EIÖB⁴ II/373.*)

A vers először a *Tűzkút* (1964) című kötetben jelent meg, a *Harminc bagatell* című ciklusban.

„A „*Harminc bagatell*” önmagában is összefoglalás: [...] Megszóltat „őskori” motívumot, majd jávai, kínai, cseremis, ukrán, szlovák, cigány, török, északi népek dalpróbái után „népballeda-foszlány” s magyar népdal-variáció következik — zenei impresszionizmusának remeklései. Az Ányos-, Csokonai-, Kölcsey-„utánzatok” után forma-tanulmányok (*chanson, Lied, song, epigramma, fabula*) következnek, amelyek közé ritmus-játékok (*rumba, rock and roll*), tónus-próbák ékelődnek, megidézve mind a képversek, mind pedig a zeneiség tisztább alakzatai felé haladó költő törekvéseit.”⁵

A gyermekverskötetek közül a *Zimzizim* (1969) és a *Ha a világ rigó lenne* (1973) tartalmazza a verset.

A *Zimzizim* a *Bóbita* (1955) komplementerének tekinthető (a 46+2 ciklusba foglalt vers közül egyik sincs benne a *Bóbitában*). Mintha Weöres a *Tarka forgó* (1958) azon darabjait válogatta volna össze, amelyek az 1955-ös sikerkönyvből kimaradtak (24 verset vett át a *Tarka forgóból*.)

A *Zimzizim* számos verse (48-ból 17) az életmű más területéről, az ún. „felnőtt repertoárból” származik (*Harminc bagatell, Falusi hangverseny, Budapesti színesfényképek* stb.).

A *Ha a világ rigó lenne* (1973) Weöres utolsó önálló válogatása, a költő 60. életévében jelent meg, az addigi „gyermekrepertoár” összefoglalásaként.⁶

³ Nádor Tamás beszélgetése Weöres Sándorral. In: Domokos Mátyás (szerk.): *Egyedül mindenkivel. Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai*. Budapest: Szépirodalmi, 1993, 381.

⁴ EIÖB: Weöres Sándor: *Egybegyűjtött írások I. II. III.* ötödik bővített kiadás. Budapest: Magvető, 1986.

⁵ Bori Imre: *A látomások költészete*. Híd, 28. évf. 1964. november 11. sz. 1224. <https://www.vamadia.rs/pdf/17852>

⁶ Ferencziné Ács Ildikó: *Gyermekversek muzsikája*, 21-22.

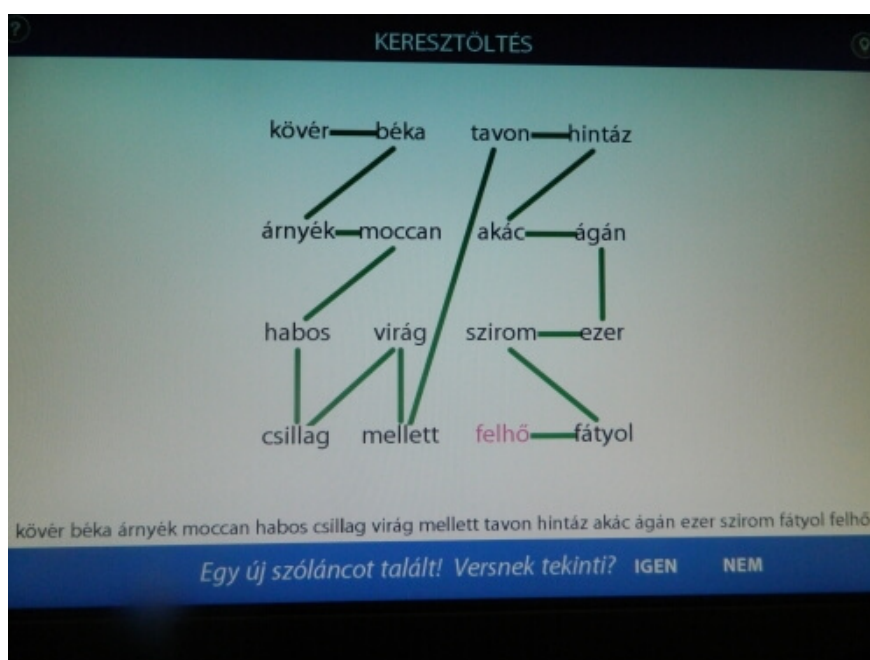
Keresztöltés

A vers csupa kis kezdőbetűs szóból áll és nincs egyetlen írásjele sem. Nincsenek mondatok, nincsenek dinamikai szintek. Kéttagú szavakból állnak a sorok, mégpedig úgy, hogy függőleges, vízszintes irányban is, sőt akár átlósan vagy egyéb más módszer szerint is el lehessen őket olvasni. Akusztikai hatását tekintve a „legnagyobb hangzóssággal” bíró magán- (7 á, 6 a, 5 e) és mássalhangzók (5 r, 4 l – ebből 2 hosszú, 4 n) alkotják. A 45 mássalhangzóból továbbá 27 zöngés – a vers elmondása közben tehát tág zengéstér kialakulására lehet számítani.

A hangok zenéjén, hangulatán kívül az íráskép, a vers vizuális megjelenése is hozzájárul a mű hatásához.

Weöres Sándor születésének 100. évfordulóján, 2013-ban, a hagyományost a multimédiás, interaktív nyelvi játékokkal ötvöző kiállítás nyílt a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

„Az interaktív installációk között szerepelt a Keresztöltés is. A Keresztöltés című Weöres-vers csupán 16 szóból áll, 4x4-es rácsszerű elrendezésben, írásjelek nélkül. A címe is arra buzdít, hogy nem kell sorról-sorra haladnunk az olvasás során. Az installáció célja, hogy a keresztszemes hímzés technikájához hasonlóan szóról-szóra öltögetve minél több értelmes olvasatot találjunk. A látogatók által versnek tartott szóláncokból egy folyamatosan bővülő hímzésminta-gyűjtemény jön létre.”⁷

Forrás: <https://irodalmijelen.hu/2013-aug-10-1739/jatekterem-weores-galaxisban>

⁷ http://mandarchiv.hu/cikk/1885/A_megmozdult_szotar_Weores_Sandor_100_eves Letöltés: 2022. január 4.

„[...] a Keresztöltés elnevezésű érintőképernyős játékasztalon megjelennek az azonos című Weöres-vers szavai, 4x4-es rácsszerű elrendezésben, melynek lényege, hogy bizonyos szisztémát követve tetszőleges elrendezésben köthetjük össze őket, így szinte végtelen permutációja születik a „hímzésmintának”, melyet a program, ha elkészültünk a saját versváltozatunkkal, elment a többi közé.”⁸ Az Igen szóra kattintva minden kirajzolt szómintázat mentve lett a versek közé.

A 16 szóból álló vers vizsgálata során felvetődhet a kérdés, miért éppen ezt a megjelenési formát választotta Weöres. A válasz bár nem bizonyított, de ismerve a költő szerteágazó érdeklődését és figyelmét, feltételezhető, hogy tudatos volt a 16-os szám választása: a közepesen sűrű szövésű, ún. 16 ct⁹-s vászon ugyanis az egyik legnépszerűbb alapanyag a keresztszemezők körében.

A vershez kapcsolódó, választott két kórusmű mintegy 34 év különbséggel, 1967-ben és 2001-ben keletkezett.

Zeneszerző	Mű címe, ciklusban feltüntetett száma	Szólamszám
Farkas Ferenc	Keresztöltés 2.	2
Horváth Barnabás	21 gyermekkar 20.	2-4 szólamú kánon

A két szerző között Bozay Attila jelenti a kapcsolódási pontot, aki a Zeneakadémián Farkas Ferenc osztályában végzett, majd néhány évtized múlva, ugyanott, a zeneszerzéstanárra volt Horváth Barnabásnak.

A tételek bemutatása ezúttal is nehézségi sorrend szerint történik.

⁸ <https://irodalmijelen.hu/2013-aug-10-1739/jatekterem-weores-galaxisban> Letöltés: 2022. január 4.

⁹ A szálsűrűséget mutató szám, a „ct” (count) azt mutatja meg, hogy egy inch-re hány darab öltés esik. Minél nagyobb a szám, annál sűrűbb szövésű az anyag. A 16 ct esetben tehát egy inchre 16 öltés esik, amelyet centiméterre átváltva 6,4 öltést jelent. <https://www.cernalanyok.hu/16ctaida> Letöltés: 2022. március 15.

Horváth Barnabás: Keresztöltés (21 gyermekkar 20.)

A tétel zárójeles alcíme: zenei társasjáték.

A vers 16 szava vízszintes olvasási irány szerint, kettesével jelenik meg a betűkkel jelzett ütemegységekben.

Négyes ütembeosztás szerint gondolkodunk, kényelmes, lépő tempóban, amelyben a szavak, illetve szó párok jól artikuláltan megformálhatók. Az egyszólamú kottaképhez előadási utasítást mellékel a szerző. Eszerint „a 8, betűvel jelezett egységet bármilyen sorrendben el lehet énekelni, de elhagyni egyiket sem szabad. Amíg mind a 8 elem el nem hangzott, addig nem ismétlődhet meg egyik sem.” A

20. Keresztöltés
/Harminc bogatell No. 24/

(zenei társasjáték)

Játékos kedvvel Horváth Barnabás

(A) (B) (C)

kö-vér be-ka tavon hin-táz 'ar-nyek moc-can
(végig 'mezza voce' - közepesen - énekelve)

(D) (E) (F)

a-lác 'a-gán habos vi-rág szírom ezer

(G) (H)

csil-lag mel-lett fel-hő fá-tyol

Előadási utasítás:

A 8, betűvel jelzett egységet bármilyen sorrendben el lehet énekelni, de elhagyni egyiket sem szabad. Amíg mind a 8 el nem hangzott, addig nem ismétlődhet meg egyik sem. A tetraéder sorrendbe állított 8 egységet lehet, három, vagy négy rólamban, kánonreálen is előadhathatjuk – így érdekesebb... Ezerben a kezdő betű rólambok 1, vagy 2 egységgel elcsúsztatva lépjenek be. Amikor a karnagy úgy dönt, hogy befejezi a kánon, minden rólamb tartsa ki az utolsó hangját egy 0 kotta hosszúságban.

Forrás: a szerző kézírata. A kottát a szerző jóváhagyásával közöljük. A nyomtatott változat elérhető az EMB-nél.

szómintázat létrehozását tehát a karvezetőre bízva a szerző. Azonban a zenei jegyek, a változatos dallami és ritmikai fordulatok kialakítása kissé beszűkítik a véletlenszerűséget feltételező előadásmódot. Bár alapvetően háromféle ritmusformulát használ a szerző, ami alapján bármilyen sorrendet el lehetne képzelni, az egyes egységek dallamszövése azonban felveti az egymásutániség előre megtervezésének szükségességét. Ennek legfőbb oka az ambitusban rejlik. A tétel pentaton fordulatokból építkezik a kétvonalas f-től az egyvonalas c-ig terjedően. Az egyes ütemek többsége a d'-d'' oktáván belül mozog, csupán az E és (a kétvonalas f-fel értelmezett) G motívum mozdul ki ebből a keretből. Ennélfogva ezek egymás után helyezése az undecim távolság közelfekvősége miatt kevésbé javasolt. Hasonlóan meggondolandó a C utáni G motívum is az ugró szeptim hangköz intonálása és a közeli decima távolság okán. A G egyben a legintenzívebb ütemegység, ugyanis a szeptimet bejáró ambitusa mellett ez indul a legmagasabb hangon, méghozzá „cs” hangzóval. Ezért ezt a fordulatot a csúcspontba helyezném. Ha nem is a dinamikai csúcspontba –

mivel a szerző mindvégig 'mezza voce' képzi a zenei folyamatot – de a formai, érzelmi fokozás tetőpontját igazítanám a „csillagok” magaslata felé törekvő dallamkezdéshez.

Egy levegővétellel 2-3 ütemet optimális egybekötni, tehát ilyen vonatkozásban is érdemes az ütemek egymásutánosságát megtervezni. Az ütemnyitó nyolcadszünetek jó lehetőséget adnak az egybefoglalt zenei egységek közötti levegővételre.

Kezdő ütemnek mindenképpen valamelyik teljes ütemegységen elinduló fordulatot célszerű választani. Ezek közül is a kezdőhang magassága szerint érdemes mérlegelni.

A záró dallami egységet is ajánlatos előre elképzelni. Megállás a *dó-ré-mi-szó* hangok egyikére tervezhető.

A szerző kettő- három- vagy négyszólamú kánon formájában kínál lehetőséget a többszólamú előadásra. A pentaton hangzástér szépen teljesedik ki a formulák párhuzamos megszólaltatása során. Az előadási utasításban megjelölt koronás egész hang jó lehetőséget teremt a zárati (*dó-ré-mi-szó*) hangok kiegyenlítésére, esetleg valamelyik akkordhang tetszés szerinti kiemelésére.

Ha a kánonéneklésben pl. hangfajok szerint vesznek részt a szólamok, a G jelű zenei egységben a zárójeles hangok segítik az alt megfelelő regiszterben történő maradását.

Az egyszólamúságból kánonná fejlődő motívumláncok nyomán a szavak értelme folyamatosan homályosul el, és ahogyan a zenei szövet színes hangmintává változik át, egyre inkább a zenei jelentésréteg válik uralkodóvá.

Színpadai műsor bevezető (bevonuló) darabjaként kiváló választás lehet a 10-12 éves korosztály számára.

Farkas Ferenc: Keresztöltés (2. tétel)

Farkas Ferenc: Keresztöltés ciklusa 1967-ben keletkezett. A háromtétéles ciklus első tétele Jankovich Ferenc, a második és harmadik tétel Weöres Sándor egy-egy versére készült. A középső tétel viseli a ciklus címét, míg a zárótétel, a *Táncnóta* egy másik ún. értelmetlen verset, a *panyigai panyigai panyigai...* kezdetű, és a weöresi életműben a *Táncdal* címet viselő verset dolgozza fel.

A *Keresztöltés* tétel bár két szólamra készült, mégis inkább ifjúsági kórusoknak vagy tagozatos iskolák gyermekkarainak ajánlható. A c-eol hangnemben lejegyzett szólamok regisztere is ezt támasztja alá, hiszen az alt szólam a c-alaphangot körülölelő oktávát járja be. Az alaphang alatt megszólaló dallami egységek sötétebb tónust, érettebb hangzást feltételeznek. A felső szólam

kétvonalas *esz*-ig felhajló, nóna ambitusa ideális a szoprán énekesek számára. Az ütemmutató meglehetősen szokatlan, de ha belehelyezkedünk a hármas alaplüktetésbe, természetessé válik a

2. KERESZTÖLTÉS

Weöres Sándor

5

Andante molto moderato

(részlet)

Forrás: Farkas Ferenc: Keresztöltés. Három darab női- vagy gyermekkarra. EMB, 1969.

szöveg és zene ringatózása. Némileg bonyolultnak tűnik, hogy a páratlan lüktetésű motívumok után, az 5. ütemtől induló négyütemes zenei mondatban, a szerző páros (hatos) ütemet társít az alt szólam kétszavas gondolati egységeihez. Ezáltal a felső szólam 4 db hármas lüktetésű egysége 6 db kettes ütemmel szól együtt. A páratlan és páros ütemnemek sajátos polimetriát képeznek, ami a

szöveg megformálásával emelhető ki a nehéznek tűnő kottagrafikai környezetből. Az egyenletes alaplüktetés biztosításával és a szólamok vezetésével vezénylestechnikailag sem jelent különösebb problémát a megvalósítás.

Ami azonban figyelmet igényelhet, az a 7-8., valamint a 14-16. ütemek 2-3 hangos melizmáinak egzakt módon történő megszólaltatása. Ezeken a helyeken javasolt a szótagok különös figyelemmel történő artikulálása és a dallami főhangok, illetve felső pillérhangok viszonyának kiegyensúlyozása. A dallami főhangok (jellemzően az ütemegységek első nyolcadai) és a díszítőhangok csúszásmentes, stabil intonálását elősegíti a szolmizálás, azaz a dallamhangok szótaghoz kapcsolódó, „szillabikus” éneklése.

A tétel két részből áll, formáját tekintve egy nagy periódust alkot. Az első nyolc ütem domináns zárata után a második rész variált ismétléssel indul, majd a mű utolsó szakaszában, a nápolyi színezetű záradék miatt akár a szubdomináns, *f-eol* szerinti értelmezés és szolmizálás is helyénvaló lehet. Ez utóbbi esetben a zárlat ugyancsak domináns értelmezést nyer. A mű második része a zárásra történő készülődés miatt egy ütemmel kibővül.

A mű verskezelése is figyelemre méltó. Farkas Ferenc vízszintes olvasási irányt követ a darab első felében, 8 ütem alatt lefuttatva a teljes verset. Az első két verssor a szopránban, míg a vers második fele az alt szólamban hallható. A kísérő szólamok jellemzően a verssorok 3-4. szavát hangoztatják. A tétel második felének zenei szövése is az első rész szerkesztési elvét követi, csak a szöveg függőleges olvasási irányával párosulva. A darab egésze során a vers így kétszer fut le teljes egészében.